

Keywords: *Lev Vasyliovych Bazhenov, teacher, dean, chief, leader, associate professor, professor, historian-slavist, scientist, researcher-regionalist, ethnographer, promoter of historical regional studies, public activist.*

Одержано 17 квітня 2018 року

УДК 378.4.093.5:94:005.5(477.43-21)К-ПНУЗавальнюк

В.С. Степанков, О.Б. Комарніцький

Декан О.М. Завальнюк: нові якості історичного факультету в 1993-2001 рр.

Висвітлюється організаційна, науково-педагогічна і громадська діяльність декана історичного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету Завальнюка Олександра Михайловича, випускника цього навчального підрозділу 1972 року, представника подільської регіональної школи істориків. Звернено увагу на зусилля керівника, спрямовані на поліпшення умов роботи факультету та його кафедр, матеріально-технічне вдосконалення і кадрове забезпечення підготовки фахівців, патріотичне виховання і моральне стимулювання учасників освітнього процесу, інтенсифікацію наукової та видавничої діяльності, зростання громадської активності членів колективу і студентського загалу.

Ключові слова: *історичний факультет, матеріально-технічна база, декан, навчальний процес, наукова діяльність, патріотичне виховання молоді, факультетська традиція.*

Ритм щоденної праці, цілеспрямованість, настроїв і здобутки трудових колективів у великій мірі пов'язуються із зусиллями їх керівників, людей, наділених гарними організаторськими якостями, неабияким ініціативним ресурсом, відповідальністю за щоденну спільну діяльність, вмінням продукувати об'єднавчі ідеї та згуртовувати навколо них усіх працівників, розпізнавати і брати на озброєння провідні тенденції розвитку галузі, а ще – поважати колег, незалежно від їх великого чи меншого внеску у спільний доробок.

Одним із керівників історичного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту/університету у 1990-і – на початку 2000-х рр. був доцент О.М.Завальнюк. У низці наших досліджень, які з'явилися у 2005-2016 рр. [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14], ми уже подавали розгорнуті аналітичні сюжети про його життя і діяльність.

Після успішного закінчення аспірантури у Київському державному педагогічному інституті ім. О.М.Горького, де він навчався за цільовим направлення своєї alma mater – Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, 1 жовтня 1979 року 27-річний випускник повернувся на рідний факультет, де на нього чекали і призначили асистентом кафедри історії СРСР і УРСР, якою завідував професор І.С.Винокур. В активі молодого викладача на той час були: прийнятий до розгляду у спецраді історичного факультету Київського державного університету імені Тараса Шевченка текст кандидатської дисертації «Селянський аграрний рух на Правобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)» (виконав під керівництвом доктора історичних наук, професора М.Д.Березовчука), опубліковані 3 наукові праці: стаття в «Українському історичному журналі» і дві брошури, що відображали основний зміст дисертаційної роботи. Загалом він був готовий до викладацької діяльності, оскільки в аспірантурі прослухав курс лекцій з педагогіки і психології вищої школи, пройшов ґрунтовну педагогічну практику (понад 100 академічних годин) з різних історичних дисциплін. Відтепер серйозно готувався до проведення занять, опрацьовуючи найновішу літературу.

У жовтні 1980 р. успішно захистив дисертацію, наступного року посів посаду старшого викладача, а з 1984 р. – доцента. Через два роки ВАК СРСР присвоїв йому учене звання доцента кафедри історії СРСР і УРСР. На перших порах викладав історію Росії ХІХ – початку ХХ ст., а у 1981-1991 рр. – курси з історії радянського суспільства, міжнародного становища та зовнішньої політики СРСР. Керував підготовкою десятків курсових і дипломних робіт, педагогічною практикою студентів в школах міста і області. У другій половині 1980-х рр. багато працював над вивченням «гарячих» публікацій у громадсько-політичних часописах, які проливали світло на «білі плями» радянської історії, заставляли переосмислювати нав'язану офіційною історіографією ідеологічні штампи. Активно працював на курсах удосконалення вчителів історії. Як член товариства «Знання», багато часу віддавав лекторській діяльності в трудових колективах Кам'янца-Подільського, інших міст Хмельниччини. Із захопленням прийняв звістку про українську незалежність, проголосував за неї на

всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р., усіляко підтримував перші кроки молодій державі, переконуючи у цьому тих, хто з недовірою ставився до неї.

Міністерство освіти двічі призначало його головою державних екзаменаційних комісій на денній і заочній формах навчання історичного факультету Вінницького державного педагогічного інституту імені Миколи Островського. Покладені обов'язки виконував у першій половині дня, після чого йшов працювати до обласних наукової бібліотеки ім. А.К.Тімірязєва й держархіву. Тоді обрав перспективну наукову проблему, яка стосувалася процесу творення і функціонування державних українських університетів у 1917-1921 рр. (у 1984 р. кафедра затвердила йому іншу - про громадсько-політичне життя українського доколгоспного села у 1921-1929 рр., але в часи розгортання «перебудови» втратив до неї інтерес). 1992 року перейшов на новостворену кафедру історії України (завідувач – доцент М.Б.Петров), де йому доручили викладати курс лекцій і проводити семінарські заняття з новітньої доби історії України.

Керував підготовкою дипломних робіт, тематику яких серйозно оновив. За 1980-1992 рр. вчений опублікував 83 наукові праці загальним обсягом понад 22 авт. аркуші. Найбільш помітними з них були: дві колективні монографії - одна з історіографії Жовтневої революції 1917 р. в Україні, інша - присвячена репресованим краєзнавчим діячам у 1920-1930-х рр.; навчальний посібник з історії Поділля (від найдавніших часів до кінця 1980-х рр.) для учителів загальноосвітніх шкіл; чотири брошури з історії краю; розлога енциклопедична стаття про події більшовицької революції 1917 р. на Поділлі. З року в рік входив до складу оргкомітетів наукових форумів, які періодично проводилися на базі рідного факультету, редагував частину надісланих авторських матеріалів. Взяв участь у 47 всесоюзних, республіканських і обласних наукових конференціях, які проходили у Москві, Тамбові, Алма-Алті, Вінниці, Кам'янці-Подільському, Києві, Львові, Луцьку, Омську, Хмельницькому, Чернігові. Співпрацював з редакціями наукових, суспільно-політичних і літературних журналів: «Вопросы истории», «Український історичний журнал», «Радянська школа», «Під прапором ленінізму», «Трибуна лектора», «Вітчизна». Словом, за більш як 13 років роботи на історичному факультеті, коли можливості займатися активною науковою роботою були відносно невеликі, вчений проявляв свої здібності, набирався досвіду, прагнув якомога повніше самоствердитися. Починаючи з другої половини 1980-х рр., критично осмислював штампи радянської історіографії, остаточно визначився з

темою для майбутнього наукового дослідження. Такими були основні здобутки доцента кафедри історії України до квітня 1993 року, коли його одноставно обрали деканом історичного факультету.

Метою статті є з'ясування основних напрямів багатогранної діяльності та внеску у розвиток історичного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту/університету його керівника О.М.Завальнюка, спроба об'єктивно поцінувати зроблене ним у 1993-2001 рр.

Перехід на керівну роботу був не примхою долі, вирашем у «лотерею», а закономірним результатом щоденної плідної праці вченого у стінах факультету, а відтак і заслуженого високого авторитету у найрейтинговішому колективі вишу. З перших днів роботи 27-річний юнак відразу ж органічно влився до лав професорсько-викладацького складу, який доброзичливо прийняв його як перспективного дослідника і педагога. Старша генерація (50-70-річні) ставилася до молодого колеги як до рівного собі, з повагою, допомагала у фаховому становленні, запрошуючи на відкриті лекції і семінарські заняття та надаючи різноманітні доручення. До його честі він виконував їх оперативно і якісно, не нарікаючи на додаткові навантаження, незважаючи на те, про що йшлося – чи підготовку публічних виступів на різні кафедральні й факультетські зібрання, чи проведення зі студентами трудових вилазок на колгоспні поля й міські будівельні об'єкти, чи організацію екскурсій до пам'ятників історії і архітектури Старого міста, чи зустрічі і проводи на залізничному вокзалі гостей вишу... Словом, людські, фахові і організаційні якості молодого викладача діставали схвалення в колективі і ставали надійним фундаментом, відтак і формуванню заслуженого авторитету у середовищі, інститутській і міській спільнотах.

Раніше, у 1982-1984 рр., працював на посаді заступника декана історичного факультету, у наступні три роки – ще й секретарем факультетського партбюро, де проявив себе вмілим організатором і керівником, чуйним до проблем людей, відповідальним перед колективом за доручені справи. Будь-яких серйозних зауважень до його управлінської роботи не було. Саме тоді у молодого доцента почали виразно проявитися такі важливі для його майбутньої діяльності риси, як працелюбність, щирість відкритість, відвертість, ініціативність, генерування нових ідей, готовність прийти на допомогу, компромісність, воля в обстоюванні як колективних, так й інтересів окремих осіб, спроможність враховувати побажання і конструктивні пропозиції викладачів, працівників і студентів, вміння поєднувати і цінувати колективне та індивідуальне, що у великій

мірі забезпечувало успішне розв'язання завдань, які породжувалися тогочасним плином життя. Колегам подобалося те, що вчений ніколи не вип'ячував власного „Я”, не демонстрував самозакоханості, не займався інтригами, постійно працював у межах морально-етичного й правового поля, був завжди готовий до співпраці. Все це і стало підставою для одноголосного обрання його на посаду керівника факультету.

Відкрилася нова сторінка його біографії. Звалена на плечі ноша виявилася надзвичайно важкою. Адже скрутні часи становлення молоді української держави не могли не позначитися негативно на становищі вишу, а відтак і факультету. По суті, припинилося їх повноцінне фінансування, інфляція „з'їдала” незначні кошти, що виділялися на ремонт корпусів і гуртожитків, реальна заробітна плата викладачів катастрофічно зменшувалася, а невдовзі почалися затримки по 4-5 місяців із її виплатою тощо. Було від чого опустити руки й „поплисти за течією”: мовляв, я тут ні при чому, ви ж самі бачите, що змінити ситуацію на краще не в моїх силах.

На щастя для колективу факультету цього не сталося. Декан не був стороннім спостерігачем, а відразу ж, опираючись на підтримку колег і ректорату, розгорнув надзвичайно енергійну діяльність, спрямовану не тільки на уникнення занепаду, а й на реалізацію перспектив його подальшого розвитку: наприкінці 1990-х рр. факультет перетворився в один із кращих серед споріднених за фахом підготовки спеціалістів не лише у західному регіоні, а й в усій Україні, про що заявляли колеги з різних університетів, які бували на факультеті) Це стало можливим завдяки правильно обраному стратегічному курсу, спрямованому на примноження кращих традицій колективу, самовідданості справі, яку постійно демонстрував декан (на роботі він „днював і ночував”), його організаторським, господарським і людським якостям, вмінню поступатися особистим заради загальних інтересів. Не в останню чергу спрацювала висока вимогливість керівника до себе й інших (колег та студентів), формування ним у колективі атмосфери добропорядності, взаємодопомоги, почуття гідності за приналежність до факультетської спільноти.

Прикметною рисою роботи нового декана стала велика увага вдосконаленню навчального процесу і виробничих практик – педагогічної, археологічної та юридичної, що важко було переоцінити для тогочасного нормального функціонування підрозділу вишу. Разом із завідувачами трьох кафедр активно працював над змінами до діючого навчального плану, вносив конструктивні пропозиції, які забезпечили підвищення ваги історичних дисциплін у підготовці

вчителя історії і правознавства. Після прийняття Закону України „Про освіту” (1996 р.), яким запроваджувалися рівні акредитації, налаштував колектив на отримання факультетом четвертого, найвищого, рівня акредитації, що мало б стати вступом до зміни статусу вишу з інституту на університет. Після проведеного всебічного самоаналізу підготовки фахівців та наступної перевірки роботи факультету комісією Державної інспекції навчальних закладів України інститут заслужено отримав найвищий рівень акредитації, що стало фаховою підвалиною для прийняття Кабінетом Міністрів України ухвали про реорганізацію Кам’янець-Подільського пединституту у педагогічний університет. Відкривалися нові можливості розвинути заклад загалом і його навчальні підрозділи зокрема, чим скористався і керівник історичного факультету. За короткий час організував вироблення нових навчальних планів підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста і магістра. Саме тоді декан домігся того, що усі три кафедри, відповідно до свої профілів і університетських стандартів, забезпечили викладання історіографічних та джерелознавчих дисциплін, що надало навчальному процесу більшої наукової ваги, відповідало класичній історичній освіті.

Усі, кому доводилося тоді з різних причин відвідувати факультет, не в останню чергу випускники попередніх десятиліть, з приємністю відзначали новації, які з’являлися в його житті. Це і добротні відремонтовані адміністративні та навчальні приміщення, холи і коридори навчального корпусу, до чого активно прилучалися студенти випускних курсів; і насиченість кабінетів і лабораторій комп’ютерною та іншою сучасною технікою; і спеціальна меморіальна аудиторія, в якій увічнювалася пам’ять шановних викладачів, котрі залишили яскравий слід в історії колективу, передчасно відійшовши у вічність; і постійно діюча виставка наукових праць викладачів факультетських кафедр; і галерея випускників, у якій зафіксовані імена усіх колишніх студентів (денна і заочна форма навчання), що отримали диплом історика, починаючи з 1968 р.); і кімната для психологічного розвантаження працівників факультету; й інформаційні стенди про видатних випускників, котрі стали академіками, докторами і кандидатами наук, а також про сучасне життя підрозділу; і постійно діючі фотолітопис з історії факультету, виставки студентських художніх робіт та кольорових фотографій про історичний Кам’янець-Подільський тощо.

Одним з перших кроків керівника стало також обладнання спеціальної для засідання вченої ради факультету (до того вони

проводилися у звичайній аудиторії). Було проведено якісний ремонт стін і паркету, завезено нові столи, які розташували у вигляді великого прямокутника, стільці, трибуну для виступів. Приміщення стало затишним, спонукало до серйозної роботи і членів вченої ради, і запрошених. Кожному вручався заздалегідь підготовлений пакет матеріалів до розгляду тих чи тих питань, що підсилювало самодисципліну й організаційну складову, яка позитивно позначалася на якості роботи найвищого на факультеті представницького органу. Його рішення голова (декан) доводив до всього колективу через розпорядження, які оприлюднював на великому осучасненому інформаційному стенді.

Зусиллями декана було перепрофільовано приміщення, яке використовувалося як спортивний зал (під час навчального процесу постійний шум у ньому серйозно перешкоджав нормальному проведенню лекцій, семінарських, практичних і лабораторних занять). Після тривалого ремонту, що не проводився десятки років, за спонсорські кошти вдалося якісно змінити його вигляд, збудувати просторий подіум, оптимально розташувати подаровані з різних куточків області секції стільців, розмістити національну символіку тощо. Так на факультеті з'явився конференц-зал на 200 місць, який успішно використовували також для масових культурно-просвітніх і розважальних заходів. Тут відбувалося яскраве, велелюдне вшанування викладачів-ювілярів, що мало великий резонанс на Хмельниччині. У різний час з трибуни конференц-залу промовляли кандидати у депутати різних рівнів, їхні довірені особи, керівники області і міста, високі гості зі столиці (В.Смолій, Л.Лук'яненко та ін.), молоді і досвідчені науковці з різних регіонів України. Словом, дане нововведення стало справжнім проривом у примноженні матеріальної бази факультету.

Змінився вигляд і факультетського читального залу: його добротно відремонтували, поліпшили доступ читачів до видачі літератури, збільшили технічні можливості для влаштування виставок книг-новинок, вдосконалили естетичний вигляд. Щоб збільшити факультетський книжковий фонд, керівник підрозділу започаткував у місті кампанію зі збору пожертв наукової і навчальної літератури. У зв'язку з цим виступав на сторінках місцевої преси, складав публічні подяки найактивнішим жертводавцям.

Відвідувачів вражали зміни, які сталися в інтер'єрі і приміщеннях навчального корпусу, перетвореного в храм історичної науки, формування національної свідомості, любові до рідної мови, краю. Свої враження вони сотнями залишали у книзі відгуків про факультет,

постійно підкреслюючи його унікальність прориві у розвитку, зразковості для інших навчальних підрозділів. Особливо наголошували на винятковому ставленні до студентської молоді, турботі про кожного, хто прийшов здобувати вищу історичну освіту. Як приклад, відзначали той факт, що дні народження студентів на спеціальних стендах щомісяця розміщували лише на цьому факультеті. Їм також подобався об'ємний календар знаменних історичних дат, який змінювали раз на три тижні.

Всі ці якісні зміни промовляли про вражаючу ефективність обраного курсу на розвиток факультету. Схильні стверджувати, що цей досвід трансформації академічного, холодно-офіційного підрозділу вишу у власне оповиту теплом „освітню домівку” науково-педагогічних працівників і студентів у ціннісному вимірі був унікальний в Україні і заслуговує найвищої оцінки й запровадження не тільки на різних факультетах рідного університету, але й в інших закладах вищої освіти.

Багато часу декан приділяв удосконаленню навчального процесу, дотримання усіма його учасниками трудової дисципліни. Передусім організував робочу групу з метою вироблення нових навчальних планів денної і заочної форм навчання на факультеті, приведення їх у відповідність з настановами Міністерства освіти і науки України, рішень вченої ради університету. Ці основоположні документи ставали сучасними, оптимальними з погляду підготовки вчителя історії і правознавства для національної української школи, враховували побажання студентів щодо найбільш доцільних спецкурсів і спецсемінарів. Великий відсоток навчального часу відводилося вивченню історії України, низки українознавчих дисциплін, що надзвичайно позитивно сприймалося студентами (їхні батьки, які навчалися на факультеті у 1960-1970-х рр., про таке не могли і мріяти). У 1990-х рр. було перероблено усі навчальні та робочі навчальні програми. Розпочався процес активної підготовки навчальних посібників і методичних рекомендацій з вивчення окремих дисциплін, виготовлення історичних карт і наочних посібників. Збільшувався бібліотечний фонд абонементу і читального залу факультету. Студентські аудиторії якісно ремонтувалися, наповнювалися новими чи вдосконаленими меблями, аудиторними дошками, підставками для наочності, ставали затишними і естетично привабливими. До всіх цих перетворень декан мав пряме відношення, оскільки сам усе це організовував, контролював і в підсумку приймав у експлуатацію. Двічі на семестр вчена рада факультету слухала питання про стан навчального процесу, підготовку до проведення і підсумки

екзаменаційних сесій, наслідки ліквідації академічної заборгованості, результати роботи державних екзаменаційних комісій, проведення різних видів практики (педагогічна, археологічна, музейна, юридична) тощо. Декан і доповідав про ці напрямки роботи, і брав участь у їх обговоренні, і вносив конструктивні пропозиції до проекту рішень ради. Через якийсь час у плані роботи факультету з'явилися пункти про виконання раніш прийнятих ухвал, що заставляло завідуючих кафедр, відповідальних за проведення практики, провідних науково-педагогічних працівників готуватися, відповідно до графіка, до звітів на засіданні вченої ради. Окремо доповідав про трудову і навчальну дисципліну, яка незмінно поліпшувалася, хоча і не була позбавлена певного негативу. Студентів привчив до обов'язкової подачі заяви, в разі погіршення здоров'я чи несподіваних сімейних обставин, які вимагали від'їзду додому.

Стимулюючи навчальну активність молоді, у 1995 р. ініціював академічний рейтинг, за яким, на основі поданих кожним екзаменатором даних, деканат визначав по 10 найкращих на кожному курсі денної форми навчання та 10 факультетських лідерів, які встановлювалися офіційним розпорядженням декана (цей документ розміщували на інформаційному табло, де він „працював” упродовж цілого семестру). На зборах курсів керівник підрозділу вручав усім, хто потрапив до заповітної „десятки”, якісно виготовлені почесні відзнаки, які ставали справжнім стимулом для подальшої самовідданої навчальної праці. В родини переможців рейтингу приходило справжнє свято. У сільських населених пунктах батьки демонстрували ці відзнаки родичам, сусідам, у школах, які закінчили їхні діти. Словом, про факультет, який успішно перебудовувався, все більше і більше забезпечував високі стандарти підготовки фахівців і при цьому шанував своїх найкращих вихованців, знали в різних куточках не лише Хмельниччини, а й сусідніх областей – Вінницької, Тернопільської, Житомирської, Чернівецької, Рівненської, випускники яких обирали для отримання вищої освіти історичний факультет у Кам'янці-Подільському. Тим самим відбувалася свого роду „пасивна профорієнтація”, яка щоліта сприяла збільшенню потоку абітурієнтів, а відтак і якісному відбору молоді на навчання.

Декан був переконаний, що кожний студент повинен постійно читати, думати, аналізувати, розвиваючи свій науковий світогляд і збагачуючи духовний світ. Оскільки 90-ті роки були матеріально досить складними для придбання нової літератури, він ініціював жертвовну акцію «Подаруй історичному факультету книгу». В результаті було зібрано майже 2 тис. примірників видань минулих

років, які згодом передали бібліотеці студентського гуртожитку №4, яка запрацювала на громадських засадах [6, с.31-32]. Сам декан показав приклад жертвності, спрямувавши до спільного фонду більше 50 книг зі своєї наукової книгозбірні.

Складалося враження, що він мав невичерпні сили: щодня проводив заняття зі студентами (аудиторне навантаження становило понад 800 годин), вів перемовини з представниками громадськості, випускниками минулих десятиліть, „ганяв” по місту у пошуках спонсорів, навідувався до директорів різних промислових підприємств, мав десятки ділових телефонних розмов тощо. А ще приймав по півсотні студентів, які мали різні родинні, побутові і академічні проблеми, уважно вислуховував їх, давав поради, приймав рішення щодо допомоги, не залишаючи без уваги жодного відвідувача, котрих сприймав за одну велику і дружну сім’ю. Усіх хлопців і дівчат знав поіменно. Щоб ефективніше розв’язувати побутові питання життя молоді, відвідував гуртожиток, співпрацював з молодіжними самоврядними організаціями, брав участь у засіданнях їх керівних органів, де розглядалася низка важливих для молодих людей практичних питань. По суті, був для студентів „факультетським батьком” (міг поспівчувати, порадити, допомогти фінансово, посприяти у лікуванні, іноді „прикрити” від громадської думки, а якщо існувала нагальна потреба, то і добряче вилаяти, тощо).

Попри безкінечну зайнятість організаторськими і поточними виробничими справами, невтомний декан активно працював над підвищенням рейтингу факультету у науковій сфері. Ще у передвибірній програмі 1993 р. він задекларував необхідність підвищення творчої активності вчених кафедр, збільшення обсягу наукової друкованої продукції, що у підсумку мало сприяти більшій кількості підготовлених докторських і кандидатських дисертацій. Не можна сказати, що на факультеті до того не друкувалися наукові праці. Утім вони в абсолютній більшості представляли короткі тези (в кращому випадку трохи ширші матеріали) різних тематичних всеукраїнських і регіональних наукових конференцій, яких у 1970 – на початку 1990-х рр. загалом було проведено кілька десятків.

Тепер же декан взявся за створення профільного періодичного збірника наукових праць з історичних дисциплін. На це пішов майже рік. Передусім викладачам (в усякому разі більшості з них) треба було переорієнтуватися з підготовки невеликих за обсягом праць на більш широкі і змістовні (до піваркуша і більше), що вимагало узагальнення і осмислення значно більшого теоретичного й джерельного матеріалу та забезпечувало вищий науковий рівень досліджуваних питань.

Відбувалося і тематичне переосмислення: історики бралися за теми, які до того не завжди осмілювалися підіймати через ідеологічний контроль, який, до того ж, не давав змоги публікувати отримані наукові результати, які ще кілька років тому досить часто йшли врозрив з радянською (офіційною) історією українського народу.

1995 р. з'явився перший том „Наукових праць історичного факультету”, який нараховував 264 сторінки і був рекомендований до друку ще 24 лютого 1994 р. (понад рік займалися пошуком спонсорів видання та дефіцитного друкарського паперу, адже виш не мав достатньо коштів на такі потреби). Тут розмістили 27 дослідницьких і джерелознавчих статей, які у більшості відповідали запланованим стандартам. У наступні роки з'явилися 2-й, 3-й, 4-й ... 9-й томи. Щодо останнього, який побачив світ 2001 року, то його обсяг нараховував вже 820 сторінок, на яких вмістили аж 114 статей (збірник завоював популярність і до нього тягнулися вчені з різних регіонів України). Словом, це було справжнім проривом у організації друку результатів науково-дослідної роботи, отриманих дослідниками факультету (на сьогодні вийшло у світ 28 томів, у яких друкуються і зарубіжні вчені). Щорічна активна науково-дослідна праця стала нормою для усіх членів професорсько-викладацького складу факультету.

Переборюючи складні соціально-економічні умови життя, дбаючи про розвиток історичної науки, вчені продовжували працювати над раніш обраними чи новими темами і готували до друку тексти своїх праць. До середини 1990-х рр. вони спромоглися видати свіжі монографії і навчальні посібники: *В.С.Степанков* - «Сполохи козацької звитяги» (у співавторстві), «Антифеодальна боротьба в роки Визвольної війни та її вплив на формування Української держави (1648-1654)», «Богдан Хмельницький», «Богдан Хмельницький: хроніка життя та діяльності», «Українська розвідка і контррозвідка (XVII – поч. XX ст.)» (усі три – у співавторстві); *Л.В.Баженов* – «Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст.», «Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст.»; *І.С.Винокур* – «Бакота» і «Археологія України» (обидві – у співавторстві); *І.С.Винокур* і *С.В.Трубчанінов* – «Історія Поділля і Південно-Східної Волині» (кн.1); *В.П.Газін* – «Економіка і зовнішня політика Веймарської республіки (1925-1933 рр.): східноєвропейські аспекти», «Новітня історія країн Європи та Америки (1945-1994 рр.)»; *С.В.Трубчанінов* – «Історія Поділля і Південно-Східної Волині» (кн. II); *С.В.Мельник*, *С.В.Трубчанінов*, *О.М.Федьков* – «Історія України» (ч.II); *О.М.Федьков* – «Національний рух на Україні на початку XX ст.» (співавторстві); *І.В.Рибак* – «Зінків в історії Поділля»;

М.Г.Кукурудзяк – «Кременчуки» (у співавторстві); *М.Б.Петров* – «Вірмени на Поділлі»; *В.І.Якубовський* «Скарби Болохівської землі» та ін.[4, с.15], [5, с.214, 217], [6, с.64-66].

Надалі цей ряд лише збільшувався. У другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр. доробок вчених поповнили нові видання наукового і навчального характеру. Свої праці опублікували: *І.С.Винокур* - «Черняхівська культура: витоки і доля», «Археологія доби українського козацтва XVI-XVIII ст.» (у співавт.), *І.С.Винокур і С.В.Трубчанінов* - «Давня і середня історія України», «Історія України» (для 7 класу); *М.Г.Кукурудзяк* - «З історії національної школи і педагогічної думки в УНР» (у співавт.); *В.С.Степанков* - «Історія України. Давні часи та середньовіччя» (у співавт.), «Історія України» (у співавт.); *С.В.Трубчанінов* - «Історія України та всесвітня історія XX століття», «Експериментальний підручник з історії для 7 класу»; *Е.М.Мельник, А.Ф.Суrowий, С.В.Трубчанінов* - «Історія України» (ч.ІІІ), *І.В.Рибак* - «Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921-1991 рр.)», «Історія рідного краю XX століття», «Історія радянського суспільства: зародження та утвердження (1917-1941 рр.)», «Історія радянського суспільства: випробування, криза, загибель (1941-1991 рр.)», «Практикум з історії радянського суспільства» (ч.І, ІІ); *В.П.Газін, С.А.Копилов* - «Новітня історія країн Європи і Америки (1918-1945 рр.)», «Новітня історія Європи і Америки (1945-2000 рр.)»; *Ю.А.Хонтяр* - «Основи конституційного права України: курс лекцій»; *А.Ф.Гуцал* - «Давні міри, письмо та календар» та ін. Тож, основну частину видань становила навчальні посібники для історичного факультету, вищої і загальноосвітньої школи, що пояснювалося гострою нестачею добротної літератури в умовах незалежного державного існування українського народу. У цій роботі безпосередню участь брав і сам декан. Він одноосібно видав два посібники з новітньої історії України, а разом з А.Г.Філіноком і Е.М.Мельником підготував і опублікував навчальне видання з історії Української революції 1917-1921 рр.

Керівник підрозділу запустив ще один важливий науково-видавничий проект – збірник наукових праць „Освіта, наука і культура на Поділлі”, який мав на меті згуртувати вчених, котрі виявляли інтерес до освітньо-наукової і культурної спадщини та готові були досліджувати духовні скарби Подільського краю. 1998 року вийшов його перший том, де розмістили 35 статей. Утім через фінансову скруту наступний том, вийшов аж через 5 років. На сьогодні видано вже 24 томи. Упродовж усього часу відповідальним редактором збірника є О.М.Завальнюк.

На факультеті започаткувалася прекрасна своєю шляхетністю практика вшанування найбільш авторитетних вчених іменними збірниками наукових праць. Так, стараннями декана були видані окремі спеціальні наукові видання, присвячені професорам Л.А.Коваленку [1], М.Г.Кукурудзяку [15], П.Ф.Щербині [2]. Донині цей ряд продовжився кількома десятками (покійним і діючим професорам присвячуються окремі томи „Наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки” та „Вісника Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки”). Розлогі біографічні нариси про діячів освіти і науки, зокрема і представників історичного факультету, щороку вміщуються у збірнику «Освіта, наука і культура на Поділлі». Таким чином науково-освітня громадськість, особливо молодь, отримали наглядні уроки пошанування професури історичного факультету, дістали змогу заглибитися в її наукову спадщину, яка не втрачає актуальності й у XXI ст. У цих заходах нині уже беруть активну участь й учні метрів-істориків, які передають своїм вихованцям найпам’ятніше зі спілкування з ними, відтворюють реальні образи тих, хто у свій час самовіддано працював на потреби народної освіти та історичної науки, був гордістю колективу, не шкодував своїх сил і часу для розвитку улюбленого підрозділу, заробивши заслужений авторитет.

Про них часто згадували під час проведення у 1995-2001-х рр. на базі факультету міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференцій та симпозіумів («Богдан Хмельницький – державотворець і керівник визвольної війни українського народу (до 400-річчя від дня народження)», «Постать Симона Петлори у контексті українських національно-визвольних змагань (до 120-ліття від дня народження)», «Академія на пошану професора Леоніда Антоновича Коваленка (до 90-річчя від дня народження)», «Міжнародні відносини в контексті українського державотворення: історія та сучасність», «Українська історіографія на рубежі століть», «Польсько-турецькі війни XVIII ст.», «Духовні витоки Поділля: творці в історії краю», «Поляки на Поділлі», IX і X Подільські історико-красназавчі конференції та ін.).

У 1990-х рр. пришвидшилася розбудова наукових шкіл, активно розвивалася аспірантура і магістратура, з’явився Центр дослідження історії Поділля, якому максимально сприяв декан факультету. Оновлювалася науково-дослідна робота студентів. Восени 1993 р. у 12 наукових гуртках і проблемних групах працювали 180 студентів-істориків [3]. 3 травня 2000 р. на факультеті заснували осередок

Українського історичного товариства імені Михайла Грушевського. Очолив його О.М.Завальнюк.

Для посилення внутрішньої єдності в колективі декан започаткував привітання з днем народження усіх викладачів, методистів, лаборантів, працівників факультетського абонементу і читального залу, що стало традицією на наступні десятиліття. Зазвичай, він сам виготовляв художньо оформлені тексти з поетичними рядками-побажаннями групі іменинників, які в межах тижня (місяця) відзначали свої персональні свята. Ювілярам „таланило” менше – їх щиро вітали на засіданнях вченої ради факультету від деканату, кожної кафедри, профспілки, із врученням вітальних адрес, квітів, цінних подарунків, що наповнювало їх життя неповторним емоційним станом, унікальним енергетичним блиском в очах, відчуттям поцінування своєї особистості в трудовому колективі. А це додавало їм наснаги, відповідальності, терпіння й мужності у нелегкі роки становлення Української держави.

У 1995-2001 рр. усім колективом факультету відзначили 85-річчя від дня народження професора П.Ф.Щербини, 75-річчя – старшого викладача Б.М.Кушніра, 70-річчя – професора І.С.Винокура і доцента О.Т.Щура, 60-річчя - професора М.Г.Кукурудзяка, доцентів В.П.Газіна і А.Ф.Сурового, 50-річчя – професорів Л.В.Баженова і В.С.Степанкова, доцентів А.В.Опрі, І.В.Рибак, О.М.Завальнюка. Засідання вченої ради факультету, де вшановували колег, проходило надзвичайно тепло, в урочистій атмосфері, за участю представників від владних структур, громадськості університету, міста, району, області. Делегація факультету взяла участь в урочистих заходах з нагоди 60-річчя від дня народження ректора університету, професора А.О.Копилова, історика за фахом, який упродовж трьох десятиків років викладав студентам-історикам історію південних і західних слов'ян, новітню історію Європи і Америки, кілька оригінальних спецкурсів.

Тепло вітали усіх колег, які захистили докторські (В.С.Степанков, Л.В.Баженов, В.П.Газін) і кандидатські дисертації (О.М.Федьков, А.О.Гуменюк, В.В.Малий, В.В.Газін, В.С.Лозовий).

Проводячи різноманітні заходи зі зміцнення авторитету колективу історичного факультету, декан знаходив час для власної активної науково-дослідної роботи. Брав участь у різноманітних міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференціях, редагував матеріали до наукових збірників, опрацьовував архівні документи, матеріали періодичних видань у центральних і обласних державних архівах України, ще й встиг офіційно опонувати кандидатські дисертації у Чернівцях та Івано-Франківську. З 1998 р.

взявся за виконання докторської дисертації „Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.)”. Друкувався у різних авторитетних наукових виданнях - „Українському історичному журналі”, „Віснику Київського університету”, „Етнічній історії народів Європи”, „Історії України: маловідомі імена, події, факти”, „Краєзнавстві” та ін. За весь період роботи на посаді декана опублікував понад 100 наукових праць, у т.ч. (у співавторстві) дві монографії - „Українська Галицька армія на Поділлі”(2001) і „Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917-1920): історичний нарис” (2001), науково-краєзнавче видання «Кам'янець-Подільський» (2001). 2000 року здобувач Ю.В.Телячий, який працював під керівництвом О.М.Завальнюка, успішно захистив кандидатську дисертацію. В Україні все більше дізнавалися про керівника історичного факультету з Кам'янця-Подільського. Колеги з різних університетів й інститутів дали йому високу оцінку під час всеукраїнської наради деканів істориків, яка проходила на базі Донецького національного університету в 2000 р. Довідку про нього керівництво Інституту історії України НАН України розмістило у біобібліографічному довіднику „Українські історики ХХ століття” (вип.2, част.1).

Авторитет керівника вивувався у різних сферах, зокрема і у громадській. Проводив збори з батьками студентів, розповідав про здобутки їх дітей та існуючі проблеми, які шкодили здоровому образу молоді, закликав стати у поміч професорсько-викладацькому колективу, щоб виховати їхніх спадкоємців справжніми професіоналами, патріотичними і висококультурними учителями історії, невтомними творцями інтелектуального майбутнього рідної країни. 1998 року його обрали депутатом Кам'янець-Подільської міської ради. Роботи побільшало, оскільки колеги-депутати доручили очолювати одну із найважливіших депутатських комісій, що займалася освітою, культурою, молоддю і спортом в умовах недофінансування видатків на ці галузі життя міської громади. З усіма дорученнями міської ради справлявся, як і вчасно реагував на усі звернення від виборців, розглядав і виконував усі їхні прохання та пропозиції, давав аргументовані відповіді, підказував раціональні шляхи вирішення піднятих проблем. Коли йому запропонували балотуватися на виборах до Верховної Ради України, категорично відмовився, реально зваживши свої шанси, а ще більше розуміючи: через кількомісячну передвиборну кампанію, яка найпевніше закінчиться нічим (як син сільських інтелігентів, „горезвісної гречки” не мав та й підкуповувати виборців ніколи не вчився), доведеться відійти від

деканського керма, що могло негативно позначитися на стані факультетських справ, за які душевно вболівав.

У листопаді 2001 року, напередодні свого 50-ліття, О.М.Завальнюк несподівано отримав призначення на посаду в.о. ректора Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Як наголошувала О.П.Мітіна, «для колег, студентів, техпрацівників факультету запам'ятався щедрістю своєї душі, товариським, доступним, доброзичливим, привітним, людяним, у той же час вимогливим керівником, який шанував все прекрасне, людське, дружбу, дотепний жарт, пісню» [8, с.158].

На цьому і завершилася робота декана факультету, який залишив по собі яскравий керівний слід. Найбільшим своїм досягненням він вважав згуртованість колективу навколо української державницької ідеї і стрімкий науковий ріст професорсько-викладацького складу, як найбільш важливої запоруки перебудови роботи підрозділу в складних умовах становлення незалежної України і національної вищої школи. На все життя залишилися у його пам'яті яскраві вчителі-наставники і надійні колеги, щирі товариші і друзі, що передчасно пішли з життя - професори Леонід Коваленко, Петро Лаптін, Юрій Тарасов, Микола Кукуруджак, Петро Щербина, Василь Струманський, Іон Винокур, Анатолій Копилов, Іван Рибак, доценти Микола Довгань, Олександр Степенко, Анатолій Хоптяр, Микола Петров, Василь Малий, Іван Юришинець, Іван Козак, Анатолій Суровий, Юхим Латер, старший викладач Іван Щегельський, завідувачі бібліотекою Йосип Токар і Сергій Стадник, лаборантка Зоя Маслова та інші, з якими він у свій час тісно співпрацював, закладаючи по цеглині нову, більш привабливу і модерну конфігурацію улюбленого факультету та наповнюючи її новим якісним змістом.

Завжди пишався найкращими студентами і тими, хто добре навчався, наповнював молодіжне життя оригінальними ідеями, новаціями, шукав можливості для самоствердження, був прикладом гарної вихованості, демонструючи при цьому зрілі патріотичні і професійні якості.

І сьогодні, після 17-річного завершення своєї керівної кар'єри на факультеті, колишній декан добре пам'ятає багатьох колишніх студентів, які радо зустрічаються і спілкуються з ним під час роботи в архівах і бібліотеках столиці України, обласного центру, на наукових конференціях, різних організаційних заходах, на лекціях, які вчений читає на курсах вдосконалення учителів, під час щорічних побачень випускників з рідним факультетом. Він добре пам'ятає їх, часто називає по іменах, пригадує різні факти з їх студентської біографії,

завжди готовий підставити своє дружнє плече. Екс-декан отримує від своїх колишніх студентів чимало повідомлень електронною поштою. Зустрічі і листи вкотре переконують, що величезна і наполеглива науково-педагогічна і виховна праця, яку у свій час заклали у підготовку фахівців-педагогів на історичному факультеті, дала загалом гарні результати. Декотрі випускники пройшли у О.М.Завальнюка і науковий вишкіл, виконавши під його керівництвом докторську (О.Б.Комарніцький) і кандидатські дисертації (Ю.В.Телячий, О.Б.Комарніцький, С.В.Олійник, В.Б.Стецюк, Г.В.Поташнікова, В.Г.Байдич, Ю.В.Олійник).

Зі своїм колишнім деканом і наставником спілкуються його вчорашні студенти: доктори наук, професори Віталій Лозовий, Павло Гай-Нижник, Юрій Телячий (Київ), Світлана Ганаба і Олександр Поліщук (Хмельницький), Олександр Комарніцький і Сергій Вонсович (Кам'янець-Подільський); кандидати наук, доценти: Володимир Омельчук (Київ), Сергій Олійник, Оксана Горбатюк, Андрій Каньоса, Тетяна Білецька, Павло Кліщинський, Василь Кобильник, Іван Боровець, Анатолій Глушковецький, Вадим Стецюк, Сергій Сидорук, Ігор Опря, Андрій Лубчинський, Олександр Юга, Віталій Гуцал, Алла Боднар, Артур Михайлик (Кам'янець-Подільський), Андрій Машталір (Тернопіль), Юрій Олійник, Галина Поташнікова, Віталій Галатир, Андрій Матвеев, Вікторія Церклевич, Сергій Щур (Хмельницький), старші викладачі: Віталій Степанков, Володимир Верстюк (Кам'янець-Подільський), працівники управлінської, педагогічної та інших сфер - Володимир Свистяк, Микола Борак, Оксана Солоцька, Раїса Солярник, Андрій Бойко, Володимир Федорчук, Наталія Солтис, Віктор Яцков, Василь Саф'янюк, Андрій Гринько і десятки-десятки інших, хто пишається своєю *alma mater* і наставниками, вдячні альма-матер за гарний старт у професійне майбутнє. Люди пам'ятають і свого колишнього «факультетського батька», мають про нього вдячну пам'ять, оцінюють добрим, привітним і щирим словом.

Нещодавно випускник факультету Дмитро Боднарашек (проживає у Львові) надіслав своєму незабутньому викладачеві і деканові листа, у якому згадав про своє студентство: «Я вступав в інститут в 1987 р. Ви приймали [вступний] іспит з історії СРСР, поставили мені «відмінно», ще й похвалили за відповідь перед всією групою абітурієнтів. Це дозволило мені, простому хлопцеві, в 17 років, без служби в армії, без знайомств, без блату, вступити в найкращу альма-матер. Потім був 3 курс і Ваші незабутні лекції і семінарські заняття. Ви давали нам такий матеріал, що ми були в захваті. Потім

був спецкурс з історії Української революції 1917 року, який Ви прекрасно провели. Це я вважаю справжнім професіоналізмом і патріотизмом, не пов'язаним з біганиною по мітингах і рванням вишиванки на грудях. Широ Вам за це дякую. Потім дипломна робота під Вашим керівництвом. Закінчив факультет з червоним дипломом в 1993 році. Вас вибрали тоді деканом... Ви – талановитий вчений і прекрасний педагог. Мільйон спогадів про Вас як надзвичайно порядну людину зберіг на все життя. У всіх моїх досягненнях є часточка Вашої допомоги. Широ дякую». Наведені слова – це якнайкраще підтвердження авторитету вченого-керівника, який постійно зростав і вдосконалював свою методіку, постійно дбав про якісну підготовку фахівців на рідному факультеті, став гарним професійним прикладом для молодших колег.

С.А.Копилов, узагальнюючи досвід роботи декана О.М.Завальнюка, звернув увагу на такі позитивні зрушення, які відбулися за час його роботи: це - систематичні заходи з вдосконалення навчально-виховного процесу, створення сприятливих умов для реалізації наукового потенціалу викладачів та студентів, суттєве зміцнення матеріально-технічної бази, приклад у проведенні на високому рівні навчально-методичної та наукової роботи, активна участь у громадському житті факультету, вишу, міста і області [7].

За успіхи в управлінській, навчально-виховній, науково-дослідній і громадській роботі декан нагороджений знаком «Відмінник освіти України», Почесною грамотою Міністерства освіти України, Почесною грамотою Хмельницької обласної ради, Грамотою виконкому Кам'янець-Подільської міської ради, Грамотами ректорату і профкому Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету.

Отже, за роки деканства О.М.Завальнюка історичний факультет отримав чимало нових потужних імпульсів, які забезпечили йому якісне зростання у навчальній, методичній, науковій, громадській і матеріально-технічній сферах. У центрі роботи керівника навчального підрозділу завжди була людина, незалежно про кого йшлося – досвідченого професора, молодого асистента, технічного працівника чи студента. Робота керівника охоплювала усі напрямки життєдіяльності факультету, не лише відповідала передбаченим законодавством нормам, а й включала в себе багато ініціатив і зусиль з їх втілення у практику життя, які часто виходили за межі прямих обов'язків декана. Це робилося не скільки для самоствердження, росту власного авторитету, стільки для більш успішного виконання поставлених українською державою завдань з підготовки

учительських кадрів, вироблення нових традицій і прискореного розвитку колективу факультету, вдосконалення його морально-психологічного клімату і більш заслуженого визнання в динамічному освітньому просторі регіону і держави загалом.

Список використаних джерел і літератури

1. Academia на пошану професора Л.А.Коваленка: збірник наукових праць / [Редкол.: Л.В.Баженов, І.С.Винокур, О.М.Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: б.в., 1997. Ч.І: іст. дослідж. 208 с.; Ч.ІІ: гум.-сусп. дослідж. 216 с.

2. 90 років професорові П.Ф.Щербині: збірник наукових праць / [Редкол.: Л.В.Баженов, І.С.Винокур (відп. ред.), О.П.Григоренко, О.М.Завальнюк та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, 2000. 128 с.

3. Завальнюк О. Віхи зростання історичного // Студентський меридіан: газета Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту імені В.П.Затонського. 1993. 22 жовт. Ч.5. С.2.

4. Завальнюк О.М. Історичний факультет Кам'янець-Подільського педінституту: ретроспектива і сьогодення // Наукові праці історичного факультету / Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут. Кам'янець-Подільський, 1995. Т.1. С.5-16.

5. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення / [Творч. задум та заг. редакція О.М.Завальнюка]. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. 408 с. + іл.

6. Копилов С.А., Газін В.В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 76 с.

7. Копилов С.А. Доцент О.М.Завальнюк як декан історичного факультету (1993-2001 рр.) // З любов'ю до України, з повагою до людей... До 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора О.М.Завальнюка / [Уклад. О.Б.Комарницький]. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. С.144-148.

8. Мігіна О.П.Людина невтомної вдачі // З любов'ю до України, з повагою до людей... До 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора О.М.Завальнюка / [Уклад. О.Б.Комарницький]. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. С.156-158.

9. Степанков В. С., Комарницький О. Б. Завальнюк Олександр Михайлович // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т.2. С.145-165.

10. Степанков В. С., Комарницький О. Б. Життєвий і творчий шлях Олександра Михайловича Завальнюка // З любов'ю до України, з

повагою до людей... До 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора О.М.Завальнюка. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. С.7-22.

10. Степанков В. С. До 60-річчя ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О.М.Завальнюка // Укр. іст. журн. 2011. №6. С.226-230.

11. Степанков В. С., Комарницький О. Б. Життєвий і творчий шлях Олександра Михайловича Завальнюка // Досліджуючи духовні скарби України. До 60-річчя від дня народження і 35-річчя науково-педагогічної діяльності професора О.М.Завальнюка. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. С.8-36.

12. Степанков В. С., Комарницький О. Б. Особистість, учений, менеджер (до 60-річчя з дня народження Олександра Михайловича Завальнюка) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. Т.21. С.9-27.

13. Степанков В. С., Комарницький О. Б. Учений, ректор, педагог: портрет особистості (до 60-річчя з дня народження Олександра Михайловича Завальнюка) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т.18. С.292-312.

14. Степанков В. С., Комарницький О. Б. Освітньо-управлінська діяльність професора О. М. Завальнюка (1993-2012 рр.) // У пошуках історичної правди. До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка О.М.Завальнюка. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. С.7-30.

15. Творчі вершини вченого: до 60-річчя від дня народження професора М.Г.Кукуруджяка: збірник наукових праць / [Редкол.: Л.В.Баженов, І.С.Винокур, В.С.Степанков (відп. ред.), О.М.Завальнюк та ін.]. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 1998. 352 с.

Valeriy Stepankov, Alexander Komarnitskyi

Dean O. M. Zavalniuk: new quality of the Faculty of History in 1993-2001

The organizational, scientific-pedagogical and public activities of Dean of the Faculty of History of Kamianets-Podilsky State Pedagogical University Zavalniuk Olexandr Mykhailovych, a 1972 graduate of this educational establishment, a representative of the Podilsky Regional School of Historians, are being highlighted. The attention is especially paid to the efforts of the leader, aimed at improving the conditions of the faculty and its departments, material and technical improvement and training of

specialists, patriotic education and moral stimulation of participants in the educational process, intensification of scientific and publishing activities, growth of social activity of members of the team and the student community.

Key words: *Faculty of History, material and technical base, dean, educational process, scientific activity, patriotic education of youth, faculty tradition.*

Одержано 17 травня 2018 р.

УДК 001:94(477)(092)

В.С. Степанков, В.А. Дубінський

Декан С.А. Копилов: зростання історичного факультету в нових умовах національної освітньої політики (2002-2012 рр.)

У статті з'ясовано роль Сергія Копилова, як декана, у розвитку історичного факультету в складних умовах модернізації освітнього простору відповідно вимог Болонського процесу. Окреслено головні віхи біографії до часу обійняття посади, прикметні риси його особистості та вдачі, що впливали на характер менеджменту. Зроблено спробу реконструювати цілісність картини його діяльності на посаді декана, починаючи від створення команди і завершуючи особистим вкладом у розв'язання стратегічних і поточних проблем життєдіяльності колективу. Охарактеризовано якісні зрушення, що відбувалися у таких сферах як науково-дослідна робота викладачів і студентів, трансформація навчального процесу з метою поліпшення формування фахових компетентностей майбутніх спеціалістів, удосконалення методичного інструментарію проведення занять, науково-методичне забезпечення освітнього процесу тощо. Відзначені прикметні риси стилю керівництва С.Копилова, що сприяли розвитку факультету.

Ключові слова: *С.А.Копилов, історичний факультет, декан, університет, наука, освітній процес.*

У березні 2002 р. колектив історичного факультету Кам'янець-Подільського педуніверситету своїм деканом обрав професора кафедри всесвітньої історії Сергія Анатолійовича Копилова, котрий